

Klassieke Olympiaden 2021-2022

Pensum Latijn

Ronde 2

Inleiding

Suetonius heeft de verrichtingen van Caesar in Gallië vermeld. Politieke tegenstanders vrezen Caesars toenemende macht. In 50-49 v. Chr. loopt Caesars mandaat in Gallië af. Omdat er aanklachten tegen Caesar zijn ingediend (o.a. over oorlogsmisdaden in Germanië), wil hij zijn macht (*imperium*) niet afleggen, omdat hij dan voor het gerecht zal moeten verschijnen. Daarom streeft hij naar het consulaat voor 49. Maar als hij daarvoor naar Rome moet komen, moet hij zijn *imperium* afleggen. Eerder heeft de volksvergadering toegestaan om in afwezigheid kandidaat te staan voor het consulaat, maar de senaat weigert dit nu. Caesar moet dus kiezen tussen vervolging en rebellie. Hij stuurt in het geheim cohorten vooruit en volgt later zelf.

Tekst

- 1 [31] Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciae eius finis erat, paulum constitit, ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos: 'etiam nunc,' inquit, 'regredi possumus; quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt.' [32] Cunctanti ostentum tale factum
- 5 est. Quidam eximia magnitudine et forma in proximo sedens repente apparuit harundine canens; ad quem audiendum cum praeter pastores plurimi etiam ex stationibus milites concurrissent interque eos et aeneatores, rapta ab uno tuba prosilivit ad flumen et ingenti spiritu classicum exorsus pertendit ad alteram ripam. Tunc Caesar: 'eatur,' inquit, 'quo deorum ostenta et
- 10 inimicorum iniquitas vocat. Iacta alea est,' inquit.

In de capita 33-36 beschrijft Suetonius het verloop van de burgeroorlog.

- [37] Confectis bellis quinquens triumphavit, post devictum Scipionem quater eodem mense, sed interiectis diebus, et rursus semel post superatos Pompei liberos. Primum et excellentissimum triumphum egit Gallicum, sequentem Alexandrinum, deinde Ponticum, huic proximum Africanum, novissimum
- 15 Hispaniensem, diverso quemque apparatu et instrumento. Gallici triumphi die Velabrum praetervehens paene curru excussus est axe diffracto ascenditque Capitolium ad lumina quadraginta elephantis dextra sinistraque lychnuchos gestantibus. Pontico triumpho inter pompae fercula trium verborum praetulit titulum VENI · VIDI · VICI non acta belli significantem
- 20 sicut ceteris, sed celeriter confecti notam.

In de capita 38 en 39 wordt verteld over de geldelijke beloningen die Caesar aan zijn soldaten en aan de burgers gaf en verder over de banketten en voorstellingen in theaters en circus.

[40] Conversus hinc ad ordinandum rei publicae statum fastos correxit iam pridem vitio pontificum per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque messium feriae aestate neque vindemiarum autumnino competerent; annumque ad cursum solis accommodavit, ut trecentorum sexaginta quinque dierum
25 esset et intercalario mense sublato unus dies quarto quoque anno intercalaretur. Quo autem magis in posterum ex Kalendis Ianuariis novis temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem interiecit duos alios; fuitque is annus, quo haec constituebantur, quindecim mensium cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.

In de capita 41-44 beschrijft Suetonius Caesars reorganisatie van het staatsbestel m.b.t. de senaat en het stichten van koloniën overzee. Verder krijgen alle medici en leraren in de vrije kunsten het burgerrecht. Hij neemt maatregelen i.v.m. schulden en rechtspraak en hij heeft plannen voor de verfraaiing van Rome, de verbetering van de openbare voorzieningen en de beveiliging en uitbreiding van het rijk.

Tijdens deze werkzaamheden en voorbereidingen werd hij door de dood overvallen. Voordat ik daar verder over spreek, lijkt het me op zijn plaats kort in te gaan op zijn verschijning, houding, kleding en levenswijze, en eveneens op zijn gaven als burger en militair.

[45] Hij was, zo vertelt men, lang van postuur, met een blanke huid en welgevormde ledematen. Zijn gezicht was iets aan de volle kant en hij had zwarte, levendige ogen. Zijn gezondheid was goed, zij het dat hij op het eind van zijn leven aan plotselinge flauwtes leed en soms door nachtmerries geplaagd werd. Ook kreeg hij twee maal een epileptische aanval op het slagveld. Hij was haast overdreven nauwgezet in zijn lichaamsverzorging. Zo liet hij zich niet alleen zorgvuldig knippen en scheren, maar volgens de boosaardige roddel van sommige tegenstanders zelfs epileren.

Hij leed verschrikkelijk onder ontsierende kaalheid, waarover hij maar al te dikwijls grapjes van zijn vrienden moest horen. Daarom had hij er ook een gewoonte van gemaakt zijn spaarzame haren van zijn kruin naar voren te

kammen, en van alle eerbewijzen die senaat en volk hem hadden toegekend was hem het meest welkom het recht altijd een lauwerkrans te dragen, waar hij dankbaar gebruik van maakte.

Ook door zijn kleding viel hij volgens de overlevering op: hij droeg namelijk een tunica met brede purperen baan, met aan de mouwen franje die tot op zijn handen afhing. Daarop droeg hij altijd een gordel, die hij nogal losjes bevestigde. Dit gaf aanleiding tot het gezegde van Sulla, die de conservatieven herhaaldelijk waarschuwde dat ze op hun hoede moesten zijn voor de 'jongen met de loszittende kleren'¹.

[46] Aanvankelijk woonde hij in de Subura in een eenvoudig huis, maar na zijn benoeming tot Pontifex Maximus in de ambtswoning aan de Via Sacra².

Volgens veel schrijvers was hij verzot op verfijnde luxe. Een villa aan het Nemi-meer, die hij van de grond af had laten optrekken en voor veel geld had afgebouwd, liet hij helemaal slopen, omdat zij niet aan al zijn eisen beantwoordde. En dat terwijl hij nog onbemiddeld was en diep in de schulden stak. Op zijn veldtochten zou hij mozaïekvloeren en marmeren plavuizen meegenomen hebben.

Suetonius vermeldt de zucht naar weelde en luxe van Caesar, zijn strenge optreden in zijn eigen huishouden, de geruchten over homoseksuele neigingen en zijn amoureuze affaires met vele Romeinse getrouwde vrouwen.

[50] Alle schrijvers zijn het erover eens dat hij licht ontvlambaar was en veel geld uitgaf voor zijn avonturen. Veel aanzienlijke vrouwen heeft hij verleid, zoals Postumia, de echtgenote van Servius Sulpicius, Lollia, de vrouw van Aulus Gabinius, Tertulla van Marcus Crassus en ook Mucia, de vrouw van Gnaeus Pompeius. In elk geval spraken de beide Curio's, de oudere en de jongere, en vele anderen er schande van dat Pompeius de dochter tot vrouw had genomen van een man voor wie hij eerder zijn echtgenote, die hem drie kinderen had geschonken, verstoten had, en die hij dikwijls zuchtend zijn Aegisthus noemde. Maar boven alle anderen beminde Caesar Servilia, de moeder van Marcus Brutus. Voor haar kocht hij tijdens zijn eerste consulaat een parel van zes miljoen sestertiën en in de loop van de burgeroorlog liet hij, nog afgezien van andere schenkingen, bij openbare verkopeningen uitgestrekte landgoederen aan haar voor een spotprijs. Toen velen hun verwondering uitspraken over die lage prijs, merkte Cicero met een prachtige woordspeling op: 'Laat ik u zeggen dat het nog veel goedkoper kan: een derde is in mindering gebracht.' Men vermoedde namelijk dat Servilia Caesar ook nog haar dochter Tertia had aangeboden³.

¹ Zie het commentaar bij *caput* 45.

² Zie het commentaar bij *caput* 46.

³ Zie het commentaar bij *caput* 50.

30 [51] Ne provincialibus quidem matrimoniis abstinuisse vel hoc disticho
apparet iactato aequae a militibus per Gallicum triumphum:

Urbani, servate uxores: moechum calvum adducimus.

Aurum in Gallia effutuisti, hic sumpsisti mutuum.

[52] Dilexit et reginas, inter quas Eunoen Mauram Bogudis uxorem, cui
35 maritoque eius plurima et immensa tribuit, ut Naso scripsit; sed maxime
Cleopatram, cum qua et convivia in primam lucem saepe protraxit et eadem
nave thalamego paene Aethiopia tenus Aegyptum penetravit, nisi exercitus
sequi recusasset; quam denique accitam in urbem non nisi maximis honoribus
praemiisque auctam remisit filiumque natum appellare nomine suo passus
40 est. Quem quidem nonnulli Graecorum similem quoque Caesari et forma et
incessu tradiderunt. M. Antonius adgnitum etiam ab eo senatui adfirmavit,
quae scire C. Matium et C. Oppium reliquosque Caesaris amicos; quorum
Gaius Oppius, quasi plane defensione ac patrocinio res egeret, librum edidit,
non esse Caesaris filium, quem Cleopatra dicat. Helvius Cinna tr. pl. plerisque
45 confessus est habuisse se scriptam paratamque legem, quam Caesar ferre
iussisset cum ipse abesset, uti uxores liberorum quaerendorum causa quas et
quot vellet ducere liceret. At ne cui dubium omnino sit et impudicitiae et
adulteriorum flagrasse infamia, Curio pater quadam eum oratione omnium
mulierum virum et omnium virorum mulierem appellat.

*Suetonius gaat in op allerlei karaktertrekken en talenten van Caesar, zoals:
zijn soberheid in eten en drinken, zijn honger naar buit, zijn welsprekendheid,
de kwaliteit van zijn geschriften, zijn moed en voorzichtigheid in de strijd, zijn
gedrag t.o.v. soldaten, waardoor hij loyaliteit verkreeg.*

50 [70] Decimanos autem Romae cum ingentibus minis summoque etiam urbis
periculo missionem et praemia flagitantes, ardente tunc in Africa bello, neque
adire cunctatus est, quanquam deterrentibus amicis, neque dimittere; sed una
voce, qua 'Quirites' eos pro militibus appellarat, tam facile circumegit et flexit,
ut ei milites esse confestim responderint et quamvis recusantem ultro in
55 Africam sint secuti; ac sic quoque seditiosissimum quemque et praedae et
agri destinati tertia parte multavit.

Suetonius vervolgt zijn verhaal over Caesars karakter: zijn toewijding t.o.v. clientes, zijn omgang met vrienden, zijn mildheid bij wraak en na overwinningen. Anderzijds noemt hij ook minder positieve kanten: zijn zucht naar macht en eerbewijzen, zoals blijkt uit het aanvaarden van de dictatuur voor het leven, wat in strijd was met de geldende regels; verder zijn hooghartigheid en minachtende gedrag t.o.v. de senaat, waardoor het vermoeden ontstond dat hij koning wilde worden en zo een samenzwering ontstond.

[81] Sed Caesari futura caedes evidentibus prodigiis denuntiata est.

Paucos ante menses, cum in colonia Capua deducti lege Iulia coloni ad
exstruendas villas vetustissima sepulcra disicerent idque eo studiosius
60 facerent, quod aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes reperiabant,
tabula aenea in monumento, in quo dicebatur Capys conditor Capuae sepultus,
inventum est conscripta litteris verbisque Graecis hac sententia: quandoque
ossa Capyis detecta essent, fore ut illo prognatus manu consanguineorum
necaretur magnisque mox Italiae cladibus vindicaretur. Cuius rei, ne quis
65 fabulosam aut commenticiam putet, auctor est Cornelius Balbus,
familiarissimus Caesaris. Proximis diebus equorum greges, quos in traiciendo
Rubiconi flumini consecrat ac vagos et sine custode dimiserat, comperit

pertinacissime pabulo abstinere ubertimque flere. Et immolantem haruspex
Spurinna monuit, caveret periculum, quod non ultra Martias Idus proferretur.

70 Pridie autem easdem Idus avem regaliolum cum laureo ramulo Pompeianae
curiae se inferentem volucres varii generis ex proximo nemore persecutae
ibidem discerpserunt. Ea vero nocte, cui inluxit dies caedis, et ipse sibi visus
est per quietem interdum supra nubes volitare, alias cum Iove dextram
iungere; et Calpurnia uxor imaginata est conlabi fastigium domus

75 maritumque in gremio suo confodi; ac subito cubiculi fores sponte patuerunt.
Ob haec simul et ob infirmam valitudinem diu cunctatus an se contineret et
quae apud senatum proposuerat agere differret, tandem Decimo Bruto
adhortante, ne frequentes ac iam dudum opperientes destitueret, quinta fere
hora progressus est libellumque insidiarum indicem ab obvio quodam

80 porrectum libellis ceteris, quos sinistra manu tenebat, quasi mox lecturus
commiscuit. Dein pluribus hostiis caesis, cum litare non posset, introiit curiam
spreta religione Spurinnamque irridens et ut falsum arguens, quod sine ulla
sua noxa Idus Martiae adessent: quamquam is venisse quidem eas diceret,
sed non praeterisse. [82] Assidentem conspirati specie officii

85 circumsteterunt, ilicoque Cimber Tillius, qui primas partes suscepit, quasi
aliquid rogaturus propius accessit renuentique et gestu in aliud tempus
differenti ab utroque umero togam adprehendit: deinde clamantem: 'ista
quidem vis est!' alter e Cascis aversum vulnerat paulum infra iugulum. Caesar
Cascae brachium arreptum graphio traiecit conatusque prosilire alio vulnere

90 tardatus est; utque animadvertit undique se strictis pugionibus peti, toga
caput obvolvit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit, quo honestius

caderet etiam inferiore corporis parte velata. Atque ita tribus et viginti plagis confossus est uno modo ad primum ictum gemitu sine voce edito, etsi tradiderunt quidam Marco Bruto irruenti dixisse: καὶ οὐ τέκνον?

- 95 Exanimis diffugientibus cunctis aliquamdiu iacuit, donec lecticae impositum, dependente brachio, tres servoli domum rettulerunt. Nec in tot vulneribus, ut Antistius medicus existimabat, letale ullum repertum est, nisi quod secundo loco in pectore acceperat.
- Fuerat animus coniuratis corpus occisi in Tiberim trahere, bona publicare,
- 100 acta rescindere, sed metu Marci Antoni consulis et magistri equitum Lepidi destiterunt.

Suetonius, *De Vita Caesarum Divus Iulius* 31-32, 37, 40, 51-52, 70, 81-82
De Nederlandse vertalingen zijn van de hand van D. den Hengst

Aantekeningen

Algemene opmerkingen bij de aantekeningen:

- in de aantekeningen worden werkwoorden steeds aangegeven in de eerste persoon enkelvoud van het praesens; alleen bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een -a (type: voco, vocare) en werkwoorden van de zogenoemde gemengde groep (type: capio, capere) wordt ook de infinitivus praesens gegeven;
- *cursief* gedrukte aantekeningen zijn geen vertaling, maar een toelichting op de aangehaalde woorden.

1	consecutus consequor, consequi, <i>perf.</i> consecutus sum Rubico(n), Rubiconis <i>mn.</i> qui	<i>congrueert met verzwegen</i> Caesar inhalen <i>zie commentaar</i> <i>het antecedent is</i> Rubiconem
2	reputo, reputare quantum molior conversus ad + <i>acc.</i>	overwegen hoeveel in beweging brengen gewend naar
3	quod si ponticulus	maar als bruggetje
4	cunctanti ostentum	<i>nl.</i> Caesari wonder, voorteken

5	eximia magnitudine ... forma	<i>abl. geeft een kenmerk aan (nl. van quidam)</i>
	eximius	uitzonderlijk
	proximum	nabijheid
6	harundo, harundinis	rietfluit
	cano	spelen (<i>muziek</i>)
	ad quem audiendum cum ...	<i>lees: cum ad quem audiendum ...</i>
	concurrissent	concurrissent
	quem	<i>relatieve aansluiting</i>
7	statio, stationis	wachtpost
	concurro, <i>perf.</i> concurri	toesnellen
	aeneator, aeneatoris	trompetblazer
7-8	rapta ... tuba	<i>abl. abs.</i>
8	tuba	trompet
	prosilio	opspringen
	spiritus, spiritus	ademkracht
	classicum	trompetsignaal
	exordior, <i>perf.</i> exorsus sum	beginnen
	pertendo. <i>perf.</i> pertendi	(ergens heen) snellen
10	ripa	oever
	eatur	laten we gaan
	quo	waarheen
	ostentum	<i>zie regel 4</i>
10	inimicus	vijand
	iniquitas, iniquitatis	onrechtvaardigheid; <i>zie ook inleiding</i>
	alea	dobbelsteen
11	quinqüens <i>bijw.</i>	vijfmaal
	triumpho, triumphare	een triomftocht houden; <i>zie ook commentaar</i>
	devictum	<i>dominant gebruikt participium</i>
	devinco, <i>PPP</i> devictus	geheel overwinnen
	Scipionem	<i>zie commentaar</i>
	quater <i>bijw.</i>	viermaal
12	intericio, <i>PPP</i> interiectus	tussenvoegen
	superatos	<i>dominant gebruikt participium</i>
12-13	Pompei liberos	<i>zie commentaar regel 11-15</i>
13	Primum et excellentissimum	<i>predicatief vertalen</i>
	triumphum ago	= triumpho
13-15	Gallicum, Alexandrinum, Ponticum, Africanum, Hispaniensem	<i>zie commentaar regel 11-15</i>
14	proximus + <i>dat.</i>	direct volgend op
	novissimus	laatst
15	diversus	geheel verschillend
	quemque	<i>vul aan: triumphum</i>
	apparatus, apparatus	pracht, praal
	instrumentum	materiaal
16	Velabrum	<i>zie commentaar</i>
	praeterveho	voorbijrijden, passeren
	excutio, <i>PPP</i> excussus + <i>abl.</i>	slingeren uit
	axis, axis <i>mnf.</i>	as

17	diffringo, <i>PPP</i> diffractus Capitolium ad + acc. lumen, luminis <i>onz.</i> quadraginta elephantis gestantibus elephantus dextrā sinistrā	verbrijzelen <i>zie commentaar regel 11</i> <i>hier:</i> bij (het licht van) fakkel veertig <i>abl. abs.</i> olifant aan de rechterkant aan de linkerkant
18	lychnuchus gesto, gestare pompa ferculum tres, trium	kandelaar dragen optocht praalwagen drie
19	praefero, <i>perf.</i> praetuli titulus acta, actorum significo, significare	voor zich uit dragen bord, opschrift dadens, gebeurtenissen aanduiden
20	ceteris celeriter <i>bijw.</i> confecti nota	<i>vul aan:</i> triumphis snel <i>vul aan:</i> belli teken
21	convector, <i>perf.</i> conversus sum hinc	zich wenden hierna; <i>verwijst naar de inhoud van de voorafgaande capita</i>
21-22	ordino, ordinare status, status fasti, fastorum corrigo, <i>perf.</i> correxi	organiseren toestand kalender; <i>zie commentaar</i> verbeteren
22	iam pridem vitium pontifex, pontificis	al lang fout priester (<i>de pontifices waren onder andere verantwoordelijk voor de organisatie van de tijdrekening in Rome</i>)
23	intercalo, intercalare licentia messis, messis feriae, feriarum vindemia autumnus conpeto + <i>abl.</i>	schrikkeldag(en) invoegen willekeur oogst feestdagen wijn oogst; <i>vul aan:</i> feriae herfst
24	accommodo, accommodare trecenti, trecentorum sexaginta	vallen in aanpassen, afstemmen driehonderd zestig
25	esset intercalarius mensis	<i>nl.</i> annus schrikkelmaand; <i>zie commentaar bij regel 21</i>
26	intercalo, intercalare quo magis + <i>con.</i>	<i>zie regel 22</i> opdat

	in posterum	in het vervolg
	Kalendae, Kalendarum	<i>zie commentaar</i>
	novis	<i>nl. van het nieuwe jaar</i>
27	temporum ratio, rationis	tijdrekening
28	intericio, <i>perf.</i> interieci	invoegen
	est + <i>gen.</i>	bestaat uit
29	intercalario	<i>vul aan: mense; zie regel 25</i>
	consuetudo, consuetudinis	het oude systeem
	incido, <i>perf.</i> incidi in (+ <i>acc.</i>)	vallen in
30	provincialis	van de provincie
	matrimonia, matrimoniorum	getrouwde vrouwen
	abstineo, <i>perf.</i> abstinui + <i>abl.</i>	zich verre houden van, versmaden
	abstinuisse	<i>vul aan: Caesarem; de A.c.I. is</i>
	vel	<i>onderwerp van apparaat</i>
	distichum	bijvoorbeeld
31	iacto, iactare	distichon; <i>zie commentaar</i>
	aeque <i>bijw.</i>	zingen
32	urbanus	eveneens
	moechus	stadbewoner
	calvus	echtbreker
33	effutuo, <i>perf.</i> effutui	kaal
	hic (<i>bijwoord</i>)	wegneuken
	mutuus	hier
34	diligo, <i>perf.</i> dilexi	geleend
	Eunoen Mauram Bogudis	beminnen
35	maritoque eius	<i>zie commentaar</i>
	tribuo, <i>perf.</i> tribui	evenals aan haar echtgenoot
	Naso	schenken
36	Cleopatram	<i>zie commentaar</i>
	protraho, <i>perf.</i> protraxi	<i>vul aan: dilexit</i>
	eadem	laten voortduren
37	thalamegus	<i>vertaal: ook, tevens</i>
	<i>abl.</i> + <i>tenus</i>	voorzien van hutten
	penetro, penetrare (+ <i>acc.</i>)	tot aan
38	recussasset	doordringen in
	quam	= recusavisset
	accio	<i>relatieve aansluiting</i>
	non nisi	roepen, ontbieden, laten komen
39	augeo, <i>PPP</i> auctus + <i>abl.</i>	niet dan, alleen
40	Quem	overladen met
	Graecorum	<i>relatieve aansluiting</i>
	forma et incessu	<i>bedoeld zijn Griekse schrijvers</i>
41	incessus, incessus	<i>abl. die aangeeft in welk opzicht dit</i>
41-44		<i>het geval is; vertaal met: wat betreft</i>
41	adgnitum	manier van lopen
	adgnosco, <i>PPP</i> adgnitus	<i>voor de namen zie commentaar</i>
	adfirmo, adfirmare	<i>vul aan: eum ... esse</i>
42	quae	(als zoon) erkennen
		bevestigen
		= et ea

43	quorum quasi + <i>con.</i> planus patrocinium egeo + <i>abl.</i>	<i>relatieve aansluiting</i> alsof duidelijk bescherming nodig hebben
44	non <i>t/m</i> dicat quem Cleopatra dicat	<i>indirecte rede afhankelijk van</i> librum <i>onderwerp van</i> esse; <i>vul aan:</i> Caesaris filium esse
45	tr(ibunus) pl(ebis) legem fero, ferre	volkstribuun; <i>zie ook commentaar</i> een wetsvoorstel indienen
46-47	uti <i>t/m</i> liceret	<i>lees:</i> ut liceret ducere uxores, quas et quot vellet, liberorum quaerendorum causa
46	liberorum quaerendorum causa <i>gen.</i> + causa quot cui	<i>zie commentaar</i> vanwege, om te zoveel als = alicui
47	liceret	<i>vul aan:</i> Caesari
48	impudicitia adulterium flagro, flagrare infamia Curio	ontucht overspel een slechte naam genieten <i>zie commentaar</i>
49	appello, appellare + 2x <i>acc.</i>	noemen
50	decimanus decimanos minae, minarum	soldaat van het tiende legioen <i>lijdend voorwerp bij</i> adire (r. 52) bedreigingen
51	missio, missionis flagito, flagitare ardeo in Africa bello	ontslag uit krijgsdienst eisen volop aan de gang zijn <i>zie commentaar bij regel 11-15</i>
52	quanquam deterreo dimitto	= quamquam sterk afraden, waarschuwen ontslaan uit krijgsdienst
53	vox, vocis <i>vrl.</i> Quirites, Quiritum appellarat circumago, <i>perf.</i> circumegi	woord burgers (<i>voor soldaten had dit een negatieve bijbetekenis</i>) = appellaverat omkeren, van mening doen veranderen
54	circumegit flecto, <i>perf.</i> flecto esse confestim recusantem ultro <i>bijw.</i>	<i>vul aan:</i> eos buigen, van mening doen veranderen <i>vul aan:</i> se onmiddellijk <i>vul aan:</i> eum
55	sic seditissimum quemque	uit eigen beweging, uit zichzelf <i>hier:</i> in die situatie
56	destino, destinare multo, multare + <i>abl.</i>	de grootste oproerkraaiers vaststellen (<i>zie ook commentaar</i>) beboeten met
57	futurus	toekomstig

58	evidens, evidentis colonia Capua deduco, <i>PPP</i> deductus lege Iulia colonus	duidelijk <i>zie commentaar</i> vestigen <i>zie commentaar</i> kolonist
59	exstruo disicio, disicere eo studiosus	bouwen vernielen met des te meer ijver
60	aliquantum vasculum operis antiqui scrutor, scrutari scrutantes	hoeveelheid antieke vaas doorzoeken <i>vul als lijdend voorwerp aan: de</i> graven
61	tabula aenea monimentum conditor, conditoris Capys, Capyis	bronzen plaat (<i>hier begint de</i> <i>hoofdzin</i>) grafmonument stichter <i>zie commentaar bij regel 58</i>
61-62	dicebatur Capys sepultus (esse)	<i>N.c.l.</i>
62	sepelio, <i>PPP</i> sepultus conscribo, <i>PPP</i> conscriptus	begraven vol schrijven
62-63	hac sententia	met deze strekking
63	quandoque detego, <i>PPP</i> detectus fore ut + <i>con.</i> prognatus + <i>abl.</i>	wanneer blootleggen dat het zou gebeuren dat
64	consanguineus clades, cladis vindico, vindicare	een nakomeling van bloedverwant ramp wreken
65	cuius rei quis fabulosus commenticius putet auctor, auctoris	<i>relatieve aansluiting</i> = aliquis verzonnen gelogen <i>vul aan: rem</i> bron
66	familiaris, familiaris + <i>gen.</i> proximus grex, gregis <i>mnf.</i> greges	bevriend met kort voor (<i>nl. de moord</i>) kudde <i>onderwerp in de A.c.l. met abstinere</i> <i>en flere (r. 68)</i>
67	traicio, traicere Rubiconi flumini consecrat consecro, consecrare + <i>dat.</i> vagus	oversteken <i>zie commentaar bij regel 1</i> = consecraverat wijden aan los
68	comperio, <i>perf.</i> comperi pertinax, pertinacis pabulum abstineo + <i>abl.</i> ubertim	vernemen koppig voedsel zich onthouden van overvloedig

	immolo, immolare	offeren
	immolantem	<i>vul aan:</i> eum
	haruspex, haruspices	ziener (zie ook commentaar)
69	caveret	<i>lees:</i> ut caveret
	ultra + <i>acc.</i>	later dan
	Martias Idus	zie commentaar bij regel 26
70	proferor, proferri	zich voordoen
	pridie + <i>acc.</i>	op de dag voor
	avis regaliolus, avis regalioli	winterkoninkje
	laureus	van laurier
	ramulus	takje
71	Pompeiana curia	senaatsgebouw van Pompeus (zie commentaar)
	se infero, inferre + <i>dat.</i>	zich begeven naar, binnenvliegen
	volucris, volucris	vogel
	nemus, nemoris <i>onz.</i>	bos
72	persequor, persecutus sum	achtervolgen
	ibidem <i>bijw.</i>	ter plaatse
	discerpo, <i>perf.</i> discerpsi	verscheuren
	inlucresco, <i>perf.</i> inluxit + <i>dat.</i>	licht worden na, aanbreken na
72-74	et ... et...	zowel ... als ook ...
73	sibi visus est	<i>namelijk in een droom</i>
	quies, quietis	rust, slaap
	interdum ... alias ...	nu eens ... dan weer ...
	volito, volitare	vliegen
73-74	dextram iungere cum + <i>abl.</i>	(iemand) de hand schudden
	imaginor, <i>perf.</i> imaginatus sum	dromen
	conlabor	instorten
	fastigium	gevel
75	maritus	echtgenoot
	confodio, confodere	doorboren
	fores, forium	deuren
	sponte <i>bijw.</i>	vanzelf
	patesco, <i>perf.</i> patui	opengaan
76	infirmus	zwak
	cunctatus	<i>vul aan:</i> est
	cunctor, cunctari an + <i>con.</i>	aarzelen of
	me contineo	<i>hier:</i> thuis blijven
77	quae <i>t/m</i> agere	<i>lijdend voorwerp bij</i> differret
	propono, <i>perf.</i> proposui	zich voornemen
	differo, differre	uitstellen
78	frequentes, opperientes	<i>vul aan:</i> senatores
	frequens, frequentis	talrijk
	opperior	wachten
	destituo	teleurstellen, in de steek laten
	quintus	vijfde; zie ook commentaar
79	progredior, progredi, <i>perf.</i>	naar buiten gaan, op weg gaan
	progressus sum	
	libellus	briefje
	insidiae, insidiarum	aanslag

	index, indicis + <i>gen.</i>	aanwijzend, aanduidend
	obvius	tegemoetkomend
80	porrigo, <i>PPP</i> porrectus	aanreiken
	quasi	<i>onvertaald laten</i>
	lego	lezen
81	commisceo, <i>perf.</i> commiscui + <i>dat.</i>	steken tussen
	dein	= deinde
	hostia	offerdier
	lito, litare	gunstige voortekens krijgen
	introeo, introire <i>perf.</i> introii	binnengaan
82	sperno, <i>PPP</i> spretus	geen aandacht besteden aan
	religio, religionis <i>vrl.</i>	ongunstig voorteken
	Spurinna	<i>zie commentaar bij regel 68</i>
	irrideo	uitlachen
	arguo ut	uitmaken voor
	falsus	slechte toekomstvoorspeller
	quod + <i>con.</i>	omdat volgens hem
83	noxia sua	schade voor hem
	Idus Martiae	<i>zie commentaar bij regel 26</i>
84	assido	gaan zitten
	assidentem	<i>vul aan:</i> eum
	conspiratus	samenzweerder
	species, speciei	schijn
	officium	eerbewijs
85	ilico <i>bijw.</i>	meteen
	primae partes <i>mv</i>	leidersrol
	suscipio, <i>perf.</i> suscepi	op zich nemen
86	propius <i>bijw.</i>	dichterbij
	renuo	terugwijzen
	renuenti, differenti (<i>r. 87</i>)	<i>vul aan:</i> ei en als <i>lijd.voorw.</i> Tillium
	gestus, gestus	gebaar
87	differo, differre	(iemand) afschepen, verwijzen
	adprehendo, <i>perf.</i> adprehendi + <i>dat.</i>	bij iemand iets wegtrekken
	+ <i>acc.</i>	
87-88	clamantem, aversum	<i>vul aan:</i> Caesarem
88	quidem <i>bijw.</i>	zeker
	alter e Cascis	een van de broers Casca
	aversus	van achteren
	infra + <i>acc.</i>	onder
	iugulum	hals
89	arripio, <i>PPP</i> arreptus	grijpen
	graphium	schrijfstift
	traicio, <i>perf.</i> traieci	doorsteken
	prosilio	opspringen
90	tardo, tardare	tegenhouden
	stringo, <i>PPP</i> strictus	trekken (<i>een wapen</i>)
	pugio, pugionis	dolk
91	obvolvo, <i>perf.</i> obvolvi	omhullen
	sinus, sinus	plooi
	imus	het onderste deel van

	crus, cruris <i>onz.</i>	(onder)been
	deduco, <i>perf.</i> deduxi	naar beneden trekken
	quo + <i>con.</i>	opdat
92	velo, velare	bedekken
93	plaga	dolkstoot
	confodio, <i>PPP</i> confossus	neersteken
	modo <i>bijw.</i>	slechts
	ictus, ictus	dolkstoot
	gemitus, gemitus	kreun
94	edo, <i>PPP</i> editus	uiten
	dixisse	<i>vul aan:</i> eum
	irruo	komen aanstormen
	καὶ σὺ τέκνον?	ook jij, mijn zoon? (<i>zie commentaar</i>)
95	exanimis, exanimis	dood <i>bijv. nw.</i>
	aliquamdiu	een tijd lang
	lectica	draagbaar, draagstoel
96	dependeo	naar beneden hangen
	servolus	jonge slaaf
	rettulerunt	<i>vul aan:</i> eum
97	letale	<i>vul aan:</i> vulnus
	letalis, letalis	dodelijk
	quod	<i>lees:</i> vulnus quod
97-98	secundo loco	als tweede
99	animus	<i>hier:</i> bedoeling
	coniuratus	samenzweerder
	bona, bonorum	goederen, bezittingen
	publico, publicare	in beslag nemen
100	actum	besluit
	rescindo	ongeldig verklaren
	magister equitum	onderbevelhebber
101	desisto, <i>perf.</i> destiti	ervan afzien

Commentaar

Dit commentaar is bedoeld om enige achtergrond te schetsen bij de lectuur. Het is niet zo dat alles uit dit commentaar in de wedstrijd zal worden bevraagd, maar de organisatie is van mening dat zinvol lezen van het pensum enig inzicht in de cultuurhistorische achtergrond veronderstelt.

regel 1 Rubico(n)

"De **Rubicon** is een riviertje van 80 kilometer lang uitmondend in de Adriatische Zee bij Ravenna.

Ten tijde van de Romeinse Republiek was de Rubicon een grensrivier tussen Latium, dat door de Senaat werd bestuurd, en de Romeinse provincie Gallia Cisalpina. Het was in de Romeinse wet vastgelegd dat een generaal met een staand leger de Rubicon niet mocht oversteken.

Of de historische Rubicon dezelfde is als de huidige Rubicon is niet met honderd procent zekerheid te zeggen. De huidige rivier kreeg haar naam in 1933, toen bij decreet van Benito Mussolini de plaats Savignano nel Romagna zich Savignano sul Rubicone mocht noemen. In dat jaar werd ook een standbeeld van Julius Caesar bij de brug geplaatst (*zie foto hieronder*). In 1991 werd deze theorie ondersteund in een uitgebreide studie van de historici Pignotti, Ravagli en Donati, na een vergelijking van verschillende historische bronnen zoals onder andere de Tabula Peutingeriana en Cicero, met moderne cartografie." (bron: Wikipedia)

Bron: Livius.org

regel 11 triumphavit

Bron: Teggelaar.com - Triomftocht van keizer Titus op de Boog van Titus op het Forum Romanum.

regel 11-15

Caesar leverde na zijn terugkeer uit Gallië in de jaren 49-45 een aantal veldslagen. In 48 de slag bij Pharsalus in Macedonië (het noorden van het huidige Griekenland) tegen Pompeius, tegen Ptolemaeus bij Alexandrië in Egypte (ten gunste van Cleopatra), in 47 tegen Pharnaces de slag bij Zela in Pontus in Klein-Azië (zie ook regel 18-20), in 46 bij Thapsus in Noord-Afrika tegen Scipio en Juba, die nieuw verzet tegen hem probeerden te mobiliseren en in 45 bij Munda in Spanje tegen de zonen van Pompeius.

Bron: Stilus.nl

regel 21 fastos

Het jaar telde oorspronkelijk 355 dagen. Eens in de twee jaar werd een schrikkelmaand ingevoegd van 22 of 23 dagen. Daardoor was de gemiddelde duur van een jaar $366\frac{1}{4}$ dag. De priesters (*pontifices*) hadden de bevoegdheid schrikkelmaanden in te voegen of achterwege te laten. Vooral in de tijd vóór Caesars hervorming was hiermee geknoeid. Daardoor liep de kalender zeker twee maanden voor op de natuur. Caesars hervormingen rekenden hiermee af.

regel 26 Kalendis

De maand kende drie vaste dagen: de *Kalendae* was de eerste van de maand, de *Idus* de 13e, maar in de maanden maart, mei, juli en oktober de 15e, de *Nonae* op de 9e dag voor de *Idus*, d.w.z. de 5e of 7e. (Romeinen telden inclusief, d.w.z. dat zowel de eerste als de laatste dag meetelde). De overige dagen werden aangegeven door terug te tellen vanaf een vaste datum (bijv. de vierde dag voor de *Idus* van maart = 12 maart).

caput 45

De genoemde eigenaardigheden in Caesars kleding golden als tekenen van verwijfdheid, evenals zijn (in roddels gemelde) gewoonte zich te epileren.

caput 46

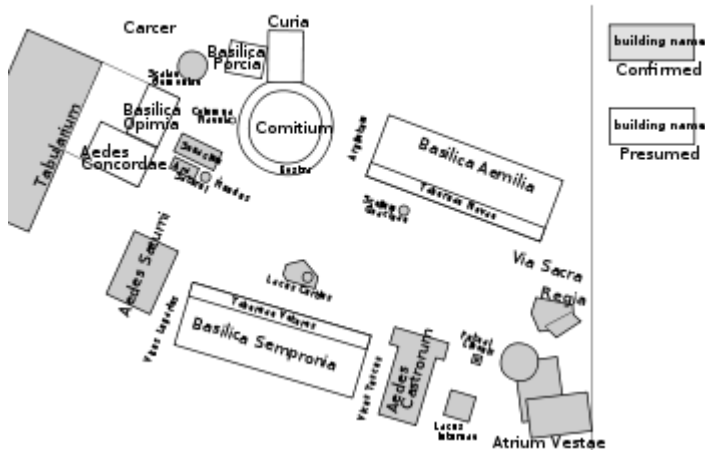
De Subura was de naam van een wijk in het oude Rome. De wijk was gelegen in het dal tussen de Viminal en de Esquilijn. Veel van de bebouwing in de wijk was hoogbouw, de zogenoemde *insulae*. Deze hoogbouw en voornamelijk de bewoners ervan (vooral arme Romeinen) zorgde er onder andere voor dat de wijk al in de oudheid een slechte naam had. Veel klassieke schrijvers beschrijven de Subura in niet mis te verstane termen zoals rumoerig, vies en verblijfplaats van prostituees. Bovendien kwamen er door de dichte bebouwing vaak branden voor. Deze factoren zorgden ervoor dat Augustus bij de bouw van het forum van Augustus een hoge muur tussen zijn forum en de Subura liet oprichten.

bron: vroma.org

De ambtswoning van de *Pontifex Maximus* ofwel de *Regia* lag op het Forum aan de Via Sacra dichtbij de tempel van Vesta. Er is weinig van over.

Forum of Roma before Caesar

bron: Wikipedia

Het Nemi-meer ligt 32 km ten zuidoosten van Rome. In de jaren dertig van de vorige eeuw zijn in dit meer 2 schepen gevonden uit de tijd van keizer Caligula, maar in de Tweede Wereldoorlog zijn die door brand verwoest.

bron: scriptiesonline.uba.uva.nl

caput 50

Voor de beide Curio's zie het commentaar bij regel 48.

Pompeius trouwde in 59 met Caesars dochter Julia. Aegisthus was de minnaar van Clytemnestra, de vrouw van Agamemnon. Na zijn terugkeer uit Troje werd hij door hen beiden vermoord. De woordspeling van de politicus Cicero is alleen vanuit het Latijn te begrijpen. Cicero zei namelijk: *tertia deducta*. Dit kan betekenen: nadat een derde deel in mindering is gebracht. Maar ook: terwijl *Tertia* (als maîtresse) naar hem is gebracht.

regel 30 distichum

Een *distichon* is een gedichtje of deel van een gedicht van twee regels.

regel 34 Eunoen Mauram Bogudis

Eunoë was getrouwd met koning Bogud(es) van Mauritanië in Noord-Afrika. Zie ook de kaart bij het commentaar bij regel 11-15.

regel 35 Naso

Marcus Actorius Naso lijkt over het leven van Julius Caesar te hebben geschreven en wordt o.a. ook in *caput* 9 door Suetonius genoemd.

regel 41-44

Marcus Antonius was vertrouweling van Caesar.

Gaius Matius was enerzijds vriend van Cicero (die zich in de burgeroorlog verzette tegen Caesar), anderzijds een gematigde aanhanger van Caesar.

Gaius Oppius was een belangrijke volgeling van Caesar. Hij was met hem in Gallië en later gevolmachtigd zaakwaarnemer van hem in Rome. Met Matius was hij ook bemiddelaar tussen Caesar en Cicero.

Gaius Helvius Cinna werd na de moord op Caesar gedood door een woedende volksmenigte die hem voor een ander hield.

regel 44 tr.pl.

Een volkstribuun (*tribunus plebis*) was oorspronkelijk een gekozen functionaris belast met de verdediging van de belangen van de plebs, het lagere volk. Hij was onschendbaar (*sacrosanctus*) en bezat het vetorecht tegen alle besluiten van andere magistraten.

regel 46 liberorum quaerendorum causa

Dit is een juridische term die in wetteksten wordt gebruikt om het verwekken van wettige kinderen aan te duiden.

regel 48 Curio pater

Gaius Scribonius Curio was redenaar en politicus en ook tegenstander van Caesar. Hij stierf in 53. Ter onderscheiding van zijn gelijknamige zoon wordt hij *pater* genoemd. Deze was oorspronkelijk ook tegen Caesar gekant, maar in een eerder *caput* heeft Suetonius vermeld dat hij met een enorm geldbedrag deze Curio aan zijn kant heeft gekregen in de aanloop naar de burgeroorlog. Suetonius heeft in een eerder *caput* het gerucht vermeld dat de jonge Caesar een verhouding zou hebben gehad met koning Nicomedes van Bithynië (in Klein-Azië).

regel 56 destinati

Aan het eind van hun militaire loopbaan kregen de soldaten doorgaans een geldbedrag en een stuk land.

regel 58 colonia Capua

Capua is een stad in Campanië, niet ver van Napels, gesticht door Etrusken, maar volgens de overlevering door Capys. Capys was volgens Vergilius een Trojaan, grootvader van Aeneas. Hij was een van de Trojanen die van mening waren dat het Houten Paard niet binnen gehaald moest worden, maar in het water gegooid diende te worden. Vergilius maakt tevens melding van het feit dat de stad Capua vernoemd is naar deze Capys.

Kolonies waren plaatsen waar om verschillende redenen (bijv. voor kustbescherming) Romeinen werden gevestigd. Ook in bestaande plaatsen konden Romeinen, bijv. veteranen, gevestigd worden. Zo slaagde Caesar er in 59 v. Chr. in de vestiging van een Romeinse kolonie goedgekeurd te krijgen in Capua onder de naam Julia Felix, dit in de context van zijn agrarische wet, en 20.000 Romeinse

burgers werden in dit gebied gevestigd. In de keizertijd zijn bijvoorbeeld Keulen en Xanten *colonia* geworden.

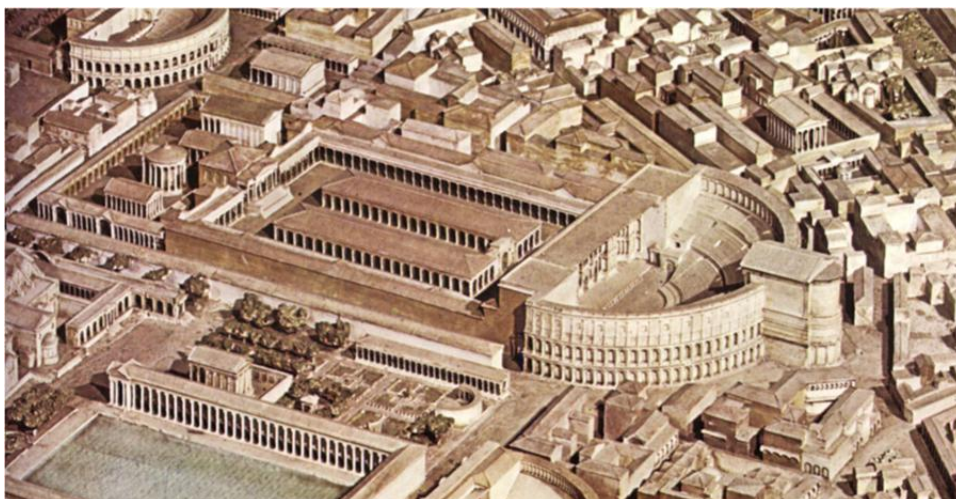
Bron: Stilus.nl

regel 68 haruspex

Een *haruspex* is een ziener die de verborgen wil van de goden afleidt uit de ingewanden van offerdieren. Deze vorm van zienskunst is afkomstig van de Etrusken.

regel 71 Pompeiana curia

De *curia* is de vergaderzaal voor de senaat. Omdat de *curia* op het Forum Romanum in 52 was afgebrand, deed een zaal in het complex van het Theater van Pompeius dienst als vergaderzaal. Het complex lag tussen het huidige Campo dei Fiori en Largo Argentina. Op de maquette staan links de tempeltjes, waarvan de resten te zien zijn op het Largo Argentina.

Bron: Wikipedia

Suetonius' leven en werken

Caius Suetonius Tranquillus werd geboren omstreeks 70 na Chr. Zijn familie behoorde tot de ridderstand (*equites*). Hij was een protégé van Plinius Minor (die de brieven over de uitbarsting van de Vesuvius schreef). Onder keizer Hadrianus (117-138) bereikte zijn carrière een hoogtepunt. Hij kreeg de functie van *ab epistulis*, hoofd van de keizerlijke kanselarij die de gehele diplomatieke correspondentie behandelde. In 122 viel hij in ongenade, mogelijk omdat hij partij koos voor Sabina, de vrouw van Hadrianus, die niet op goede voet stond met haar echtgenoot. Het is niet bekend wanneer hij stierf, in elk geval na 126 (hij vermeldt de dood van iemand die in dat jaar stierf).

Suetonius bezat een encyclopedische geleerdheid. Hij schreef o.a. *De Griekse spelen*, *Spelen en wedstrijden bij de Romeinen*, *Scheldwoorden en hun herkomst*, *Het Romeinse jaar*, *Rome en zijn gewoontes*, werken over de ambten en de kleding, maar helaas zijn al deze werken verloren gegaan. Wel is een deel over van zijn *De viris illustribus* (Beroemde mannen), met name van het gedeelte over grammatici en retorici.

Zijn werk *De vita Caesarum* (Keizerbiografieën) is bijna volledig over. Hierin beschrijft hij de levens van de *Caesares* van Julius Caesar (strikt genomen geen keizer) tot en met Domitianus. Misschien heeft bij het schrijven hiervan geholpen dat hij vanuit zijn functie toegang had tot de keizerlijke archieven, maar dit is niet zeker. Zijn biografieën vallen meestal uiteen in twee delen: eerst wordt chronologisch het leven beschreven, daarna worden facetten van het karakter van de beschreven persoon belicht. Deze opzet is later veel nagevolgd. Hij heeft niet veel aandacht voor dieper liggende oorzaken, wel voor anekdotische details.

Helaas is het begin van zijn werk over Julius Caesar verloren gegaan. Het deel over diens eerste 14 levensjaren ontbreekt. In de *capita* 1-30 beschrijft hij Caesars leven tot aan het begin van de burgeroorlog in 49 v. Chr. Dit gedeelte staat centraal in het finalepensum. In de *capita* 31-82, waaruit het pensum voor tweede ronde is genomen, staan de jaren 49-44 centraal, waarbij Suetonius ook duidelijk aandacht heeft voor Caesars karakter en talenten. Daardoor wordt soms de chronologie doorbroken. In de resterende *capita* (83-89) wordt de nasleep van de dood van Caesar besproken.